

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 330.123.6:34

О. С. МАРЧЕНКО

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
ol.mar4encko2011@yandex.ua
ORCID ID: 0000-0003-4761-9620

ДЕСТРУКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ: ЗМІСТ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ЕКОНОМІКИ¹

Розкрито зміст та види деструкцій національного ринку юридичних послуг. Обґрунтовано загрози та негативні наслідки юридичного квазіконсалтингу щодо побудови правової економіки. Доведено необхідність діяльності держави з формування спеціального правового середовища юридичного бізнесу.

Ключові слова: правова економіка, загрози правовій економіці, ринок юридичних послуг, деструкції ринку юридичних послуг, юридичний квазіконсалтинг, столичний та регіональні сегменти ринку юридичних послуг.

JEL Classification: D40, K0, K42.

Постановка проблеми. Дієвим чинником формування правової економіки в Україні є розвиток національного ринку юридичного консалтингу як

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326).

соціально-економічного механізму, який забезпечує передавання та прийняття прав власності на особливий об'єкт купівлі-продажу — правові знання і інформацію, що складають зміст юридичних послуг. Виявлення та аналіз сучасних деструктивних змін, притаманних ринку юридичних послуг в Україні, є актуальним напрямом теоретичного обґрунтування заходів щодо їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасний період у дослідженнях юридичного консалтингу переважає прикладний аспект. Аналізуються напрями юридичного бізнесу, юридичні практики, стан ринку юридичних послуг. Але все більше українських дослідників звертаються до теоретичних проблем розвитку ринку юридичних послуг. Ринок інтелектуальних послуг, сегментом якого є ринок юридичного консалтингу, досліджує О. В. Ярмак [1; 2]. Різні аспекти розвитку юридичного консалтингу розкрито у працях Л. С. Шевченко [3], ринку юридичних послуг — О. О. Хохуляка [4]. Не знайшла ще теоретичного обґрунтування роль ринку юридичних послуг у формуванні правової економіки, яка значною мірою визначається його структурою та напрямками розвитку.

Формулювання цілей. Метою статті є розкриття негативних структурних трансформацій ринку юридичних послуг в Україні та обґрунтування теоретичних засад подолання їх деструктивного впливу на формування правової економіки.

Виклад основного матеріалу. Юридичні послуги є певними професійними діями фахівців з права, спрямованими на задоволення потреб чи забезпечення вигод фізичних та юридичних осіб у процесі надання їм правової допомоги у договірній формі на комерційній основі. Ринок юридичних послуг є відкритою соціально-економічною системою, яка змінюється під впливом зовнішніх чинників — економічних, соціальних, політичних, державного регулювання та інших, і внутрішніх чинників, таких як зміни в обсязі і структурі попиту і пропозиції, конкуренція. Як відкрита система юридичний консалтинг характеризується певними зовнішніми ефектами, що розкривають його роль як фактора суспільного розвитку. Стосовно правової економіки юридичний консалтинг, по-перше, є її складовою, по-друге, фактором її розвитку. Але у певних умовах, що визначаються зовнішніми і внутрішніми національними і міжнародними чинниками, юридичний консалтинг може мати негативний вплив на формування правової економіки. У цьому контексті завданням науки — економічної і юридичної — є розкриття цих загроз та шляхів їх подолання.

У сучасний період національному ринку юридичних послуг в Україні притаманні структурні трансформації, які, на нашу думку, мають деструктивний

вплив на розбудову правової економіки. Це деструкції попиту, пропозиції та конкуренції на ринку юридичних послуг, які є взаємопов'язаними.

1. Деструкцією ринку юридичних послуг в Україні є зростання у його структурі сегменту юридичного квазіконсалтингу як діяльності юристів, що формально є практичною професійною діяльністю з надання правової допомоги, а реально спрямована на задоволення попиту клієнтів на послуги, пов'язані зі сприйняттям у вирішенні їх проблем методами, що суперечать професійним та етичним нормам юридичної діяльності, а у певних випадках і нормам права. Попит на ринку юридичного консалтингу і обумовлена ним пропозиція все більше орієнтуються на квазіюридичні послуги, джерелом яких є юрист чи юридична фірма, формою — юридична послуга, а реальним змістом — поради, висновки, проекти і дії, що не відповідають професійним та етичним принципам практичної юридичної діяльності, орієнтовані на діяльність поза правовим полем.

Сегмент юридичного квазіконсалтингу складають юридичні фірми та фахівці з права, які: 1) надають неякісні послуги за низькою ціною — непрофесійний юридичний квазіконсалтинг; 2) діють поза межами правового поля — протиправний юридичний квазіконсалтинг. Слід підкреслити, що і перший, і другий види юридичного квазіконсалтингу порушують етичні норми практичної юридичної діяльності з надання правової допомоги, тобто є неетичними.

Юридичні фірми, що належать до юридичного квазіконсалтингу першого виду, у просуванні на ринку неякісних юридичних послуг спираються на цінний демпінг, залучають клієнтів низькою ціною, що завдає значного матеріального і морального збитку фахівцям, які надають високоякісні юридичні послуги. Це обумовлено тим, що ринок юридичного консалтингу характеризується асиметричним розподілом інформації та наявністю значних інформаційних переваг у продуцентів юридичних послуг. Юрист чи юридична фірма, маючи найбільш повну інформацію про послугу, можуть приховувати від клієнта дійсні цілі своєї поведінки, орієнтуючись на одержання від угоди односторонніх вигод. Наслідком цього може бути виникнення ситуації некоректного (несприятливого) відбору, що становить вибір послуги клієнтом за критерієм ціни як імовірних витрат на правову допомогу, оскільки через неповноту інформації він не може диференціювати продуцентів за критерієм якості юридичної послуги. У цьому випадку ринку юридичних послуг можуть бути властиві характеристики моделі ринку «лимонів» Дж. А. Акерлофа [5]: оскільки ринкова ціна виявляється занадто низькою, асиметрія інформації призводить до втрат фахівців, що надають юридичні послуги високої якості, і до їх виходу з ринку.

На момент укладення контракту оцінка клієнтом якості абсолютно нематеріальної юридичної послуги базується не на глибокому розумінні її змісту, а на певних критеріях, що формуються саме юристом чи юридичною фірмою у процесі її просування на ринку, серед яких значну роль відіграє ціна. Пропонуючи низьку ціну, квазіконсалтинг створює у клієнта ілюзію можливості вибору юридичної послуги за ціновим критерієм, унаслідок цього розривається зв'язок «ціна-якість», а у клієнтів формується усталена думка, що, з одного боку, є можливість отримати і якісну, і дешеву юридичну послугу, отже, доцільно шукати постачальника юридичної послуги за ще нижчою ціною. А з другого боку, що юристи, які встановлюють більш високі ціни, не надають більш якісних юридичних послуг, а просто завищують їх ціну. Негативними наслідками розвитку непрофесійного юридичного квазіконсалтингу є такі:

- виштовхування з ринку юридичних послуг фахівців, що надають високоякісні послуги, ціна яких вища за послуги юридичного квазіконсалтингу;
- падіння загального професійного рівня юридичної допомоги фізичним і юридичним особам;
- формування недовіри до юристів та їх послуг, а отже, і до права як суспільного інституту, що призводить до падіння попиту на юридичні послуги в цілому;
- формування усталеної думки, що для розв'язання певних проблем не обов'язково звертатися за професійною юридичною допомогою.

Протиправний юридичний квазіконсалтинг представлено діяльністю юридичних фірм чи юристів, які надають послуги, що формально є юридичними, а реально — посередницькими, тіншовими. Метою звернення клієнтів до таких суб'єктів ринку юридичних послуг є не отримання професійної юридичної допомоги, а, наприклад, сприяння різними засобами позитивному вирішенню їх проблем у різних державних органах; посередництво у відносинах з працівниками державних установ; збільшення витрат за допомогою урахування оплати юридичних послуг, які реально не були надані, і як наслідок — зменшення прибутку, що оподатковується; розробка різноманітних оптимізуючих схем, у тому числі тіншових; одержання конфіденційної інформації про конкурентів, партнерів та розповсюдження недостовірної інформації тощо.

Протиправний юридичний консалтинг породжує, як і непрофесійний, ситуацію некоректного відбору, але його причиною є інформаційні переваги клієнта, який, розуміючи, що отримує тіншові послуги, готовий оплачувати високі ціни за формально ординарні юридичні поради. Внаслідок цього на ринку юридичного консалтингу підвищуються ціни і юридичні послуги стають недоступними для багатьох потенційних клієнтів.

2. Національному ринку юридичних послуг, який поділяється на центральний (столичний) і регіональні сегменти, притаманна територіальна конкурентна деструкція: 1) бар'єрами доступу нових суб'єктів у центральний сегмент є не тільки ефект масштабу або юридичні новації та «ноу-хау», а, насамперед, можливості столичних юристів щодо формування та використання контактів та зв'язків з державними і громадськими організаціями, що мають певний вплив на юридичний бізнес; 2) фахівці, які володіють цією специфічною конкурентною перевагою, є столичними за місцем розташування і національними за сферою діяльності; 3) сфера діяльності юристів регіональних сегментів обмежується наданням ординарних юридичних послуг, оскільки регіональний попит на довготривалі юридичні проекти задовольняється юристами центрального сегмента або їх представництвами. У структурі національного ринку юридичних послуг за обсягом і напрямками юридичної діяльності значні переваги належать столичному сегменту. Таким чином, український ринок юридичних послуг досить жорстко сегментований у територіальному і продуктовому аспектах, а сфера діяльності іміджевих консультантів центрального сегмента, виходячи за його межі, стає національною. Ось чому викликає заперечення твердження В. А. Верби й Т. І. Решетняк, які вважають, що конкуренція між продавцями консалтингових послуг ведеться в основному всередині свого сегмента [6, с. 15]. Іміджеві консультанти конкурують не тільки у межах центрального сегмента, а й у регіональних сегментах національного ринку юридичних послуг. І це пов'язано не тільки з якістю і рівнем професіоналізму іміджевих консультантів, а значною мірою з можливостями, які надає наближеність до органів державної влади та правоохоронних структур.

У цілому деструкції національного ринку юридичних послуг обумовлюють поширення квазіконсалтингової юридичної діяльності, що руйнує репутацію юристів і юридичних фірм, формує у клієнтів сумніви щодо їх моральності, компетентності та етичності юридичної практики.

Висновки. Загрози юридичного квазіконсалтингу правовій економіці можна згрупувати у такі основні види:

1. Депрофесіоналізація практичної юридичної діяльності. Квазіконсалтинговим фірмам, що надають низькоякісні юридичні послуги, не потрібні професіонали у сфері права, оскільки фактором їх доходу є не якість, а масовість і низька ціна. Квазіконсалтинговим фірмам, що, фактично, не надають юридичних послуг, професіонали з права також не потрібні. Вони формують попит на працівників, які мають певні зв'язки у різних державних органах та досвід з вирішення проблем поза правовим полем. Отже, розвиток юридичного квазіконсалтингу призводить до того, що випускники вищих юридичних

освітніх закладів з червоними дипломами і великою кількістю публікацій та сертифікатів конференцій не знаходять роботи за фахом. Вже склалася традиція звинувачувати у цьому освітні заклади. Але це явище обумовлено не тільки недостатнім рівнем підготовки юристів у окремих навчальних закладах, а насамперед відсутністю попиту з боку роботодавців на фахівців з права, що є вагомою причиною безробіття та зайнятості випускників юридичних вишів не за фахом. І це треба ураховувати, аналізуючи як стан ринку праці юристів, так і стан ринку юридичних послуг.

Наслідком квазіконсалтингу є низький професійний рівень та подальша депрофесіоналізація практичної юридичної діяльності з надання правової допомоги, що є реальною загрозою правовій економіці.

2. Тінізація та криміналізація ринку юридичних послуг та національної економіки у цілому. Юридичний квазіконсалтинг є сектором тіньової економіки та чинником, по-перше, подальшої тінізації та криміналізації національної економіки, по-друге, зростання корупції, оскільки хабар та непотизм — це головні інструменти розв'язання проблем його клієнтів; по-третє, зрощування влади і криміналу. Юридичний радник певної посадової особи, який надає їм певні квазіконсалтингові юридичні послуги, фактично є тією ланкою, що сполучає потенційних суб'єктів корупційних дій.

3. Поширення протиправної поведінки суб'єктів господарювання. Якщо бізнес все більше спирається на юридичний квазіконсалтинг, його діяльність виходить за межі правового поля, набуває тіньових та кримінальних характеристик. Очікувати від такого бізнесу реального внеску у подолання сучасної соціально-економічної кризи в Україні безпідставно.

4. Зростання правового нігілізму, втрата правової культури. Досвід протиправного розв'язання проблем руйнує повагу до закону, формує негативне ставлення до його творців та захисників, тобто до державних та правоохоронних органів різного рівня, юристів та юридичних фірм, формує субкультуру протиправної поведінки. Як влучно підкреслює Д. О. Беззубов, формування загроз правовій безпеці підприємства у господарській сфері породжують причини, що є витокami корупції, а саме: звикання до порушень закону, свавілля в тлумаченні положень економічних законів, правовий егоїзм керівників комерційних структур, посадових осіб контролюючих органів і апарату виконавчої влади [7, с. 123].

Розбудова правової економіки значно обмежує сферу юридичного квазіконсалтингу, оскільки, по-перше, формує ефективне правове поле практичної юридичної діяльності; по-друге, сприяє падінню попиту господарюючих суб'єктів на квазіконсалтингові юридичні послуги внаслідок створення умов для розвитку соціально відповідального бізнесу. Але зараз в Україні юридич-

ний квазіконсалтинг набуває все більших масштабів та є реальною загрозою правовій економіці, що обумовлено тінізацією і криміналізацією національної економіки та провалами держави щодо її регулювання, серед яких найбільш загрозливим явищем національного рівня є корупція. Слід підкреслити, що діяльність професійних об'єднань юристів значною мірою не тільки не сприяє подоланню юридичного квазіконсалтингу, а внаслідок їх закритості, елітарності, бюрократизації і формалізації діяльності також набуває квазіконсалтингових характеристик.

Найважливішим напрямом подолання зазначених негативних тенденцій, що породжуються юридичним квазіконсалтингом, є всебічне вдосконалення державно-нормативного і колективного регулювання консалтингової діяльності в цілому і юридичного консалтингу зокрема.

В Україні суто консалтингова діяльність як особливий вид підприємництва з надання економічним суб'єктам ділових послуг консультативного типу не є безпосереднім об'єктом державно-нормативного регулювання. Держава встановлює загальні, а не спеціальні правила ведення консалтингового бізнесу¹, що, як вбачається, істотно обмежує її регулюючий вплив на поведінку суб'єктів консалтингового ринку. З метою підвищення ролі держави в подоланні квазіконсалтингу треба, на нашу думку, виділити юридичний бізнес у спеціальний об'єкт державно-нормативного регулювання, як це здійснено щодо безоплатної правової допомоги [8]. Прикладом практичної реалізації пропонованого підходу може служити діюча в Україні модель регламентування державою аудиторської діяльності, професійної діяльності оцінювачів майна і бізнесу, адвокатської діяльності, податкового консультування. Настав час розробити та прийняти закон про консалтингову діяльність як правову основу державного і колективного регулювання економічної поведінки консалтингових фірм і незалежних консультантів, у тому числі у сфері юридичного консалтингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ярмак О. В. Інтелектуальні послуги як об'єкти інвестицій у інноваційний розвиток / О. В. Ярмак // Екон. теорія та право. – 2015. – № 1(20). – С. 130–141.
2. Марченко О. С. Національна інноваційна система як інтегратор знань : монографія / О. С. Марченко, О. В. Ярмак. – Х. : Изд. дом «Инжек», 2012. – 250 с.
3. Шевченко Л. С. Конкурентна діагностика юридичної фірми: світова практика та її запровадження в Україні / Л. С. Шевченко // Екон. теорія та право. – 2016. – № 1(24). – С. 76–86.

¹ Спеціальними законами регулюються тільки окремі види ділових послуг – аудит, оціночна діяльність, податкове консультування.

4. Хохуляк О. О. Ринок юридичних послуг в Україні: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / О. О. Хохуляк. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/sre/2011_7/39.pdf.
5. Акерлоф Дж. Рынок «лимонов»: неопределенность качества и рыночный механизм / Дж. Акерлоф // THESIS. – 1994. – Вып. 6. – С. 91–104.
6. Верба В. А. Організація консалтингової діяльності : навч. посіб. / В. А. Верба, Т. І. Решетняк. – К. : КНЕУ, 2000. – 244 с.
7. Беззубов Д. О. Правова безпека підприємства в Україні (господарсько-правовий аспект) / Д. О. Беззубов // Юрид. вісн. – 2015. – № 3 (36). – С. 119–124.
8. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

REFERENCES

1. Yarmak O. V. (2015) Intelektualni posluhy yak obiekty investytsii u innovatsiinyi rozvytok. Ekonomichna teoriia ta pravo. 1(20).
2. Marchenko O. S., Yarmak O. V. (2012) Natsionalna innovatsiina systema yak intehrator znan : monohrafiia. Kh. «Ynzhek».
3. Shevchenko L. S. (2016) Konkurentna diahnozyka yurydychnoi firmy: svitova praktyka ta yii zaprovadzhennia v Ukraini. Ekonomichna teoriia ta pravo.1.
4. Khokhuliak O. O.(2011) Rynok yurydychnykh posluh v Ukraini: problemy ta perspektyvy. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/sre/2011_7/39.pdf
5. Akerlof Dzh. (1994) Rynok «limonov»: neopredelennost kachestva i ryinochnyyi mehanizm. THESIS. V.6.
6. Verba V. A., Reshetniak T. I. (2000) Orhanizatsiia konsal'tynhovoї diialnosti. K. KNEU.
7. Bezubov D. O. (2015) Pravova bezpeka pidpriemstva v Ukraini (hospodarsko-pravovyi aspekt). Yurydychnyi visnyk. 3.
8. Pro bezoplatnu pravovu dopomohu. Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2011 roku № 3460-VI Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016.

О. С. МАРЧЕНКО

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ДЕСТРУКЦИИ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА ЮРИДИЧЕСКИХ УСЛУГ: СОДЕРЖАНИЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Раскрыты содержание и виды деструкций национального рынка юридических услуг. Обоснованы угрозы и негативные последствия юридического квазиконсал-

тинга для формування правової економіки. Доказана необхідність діяльності государства по формуванню спеціальної правової середовища юридического бізнеса.

Ключевые слова: правовая экономика, угрозы правовой экономике, рынок юридических услуг, деструкции рынка юридических услуг, юридический квазиконсалтинг, столичный и региональные сегменты рынка юридических услуг.

O. S. MARCHENKO

Doctor of Sciences (Economics), professor, professor of the Economic Theory Department Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

DESTRUCTION OF THE NATIONAL MARKET OF LEGAL SERVICES: CONTENTS AND CONSEQUENCES OF LEGAL ECONOMY FORMATION

Problem setting. Indication and analysis of current destructive changes being inherent to the legal services market in Ukraine is a topical direction of theoretical substantiation of measures for overcoming these changes.

Recent research and publications analysis. Nowadays, scientists do applied researches of juridical consulting. They analyze directions of the legal services business, legal practices, and a state of the legal services market. The structure and directions of development of the legal services market stipulate formation of the legal economy. The role of the legal services market in the legal economy formation has not been theoretically substantiated.

Paper objective. An article objective is to indicate negative structural transformations of the legal services market in Ukraine and to substantiate theoretical frameworks of overcoming their destructive influence on the legal economy formation.

Paper main body. Nowadays, the structural transformations are inherent to the national market of the legal services. These transformations destructively influence the legal economy formation. The destruction of the legal services market in Ukraine consists in the increase of a legal quasi-consulting segment, which ruins reputation of lawyers and legal services firms, forms doubts regarding morality, competencies, and ethics of legal practices of lawyers. There is strict geographic and product segmentation of the Ukrainian market of legal services. Image-building consultants of the central segment, the main competitive advantages of which is communication and physical proximity to officials and law enforcement agencies, operate in the national area.

Conclusions of the research. Threats of the legal quasi-consulting to the legal economy are as follows: lack of professionalism of the practical legal activity; activation of the grey market and criminalization of the legal services market and the national economy in general; expansion of unlawful behavior of business entities; the increase of legal nihilism and the

lack of legal culture. Comprehensive improvement of normative and collective regulation of the legal services market is the most important direction of overcoming negative tendencies of the legal quasi-consulting.

Short Abstract for an article

Abstract. The author has indicated the contents and types of destructions of the national legal services market. The author has substantiated threats and negative consequences of the legal quasi-consulting in the process of the legal economy formation. The author proves the necessity of formation of a special legal environment of the legal services business.

Key words: legal economy, threats to the legal economy, legal services market, destructions of the legal services market, legal quasi-consulting, capital and regional segments of the legal services market.